

JAMES PIERESON: ASCENSIUNEA ȘI DECĂDEREA INTELLECTUALULUI

Autor: Oana-Maria Voiculescu | 9 februarie 2022

Un articol de James Piereson, publicat în The New Criterion

Articol original: The rise & fall of the intellectual

În lucrarea sa de referință, *The Rise and Fall of the Man of Letters*¹, publicată în 1969, John Gross descrie pe scurt viețile și carierele diverșilor scriitori care au influențat curentele de opinie din lumea literară a Angliei, începând cu finalul secolului al XVIII-lea, continuând cu Epoca Victoriană și aducându-ne până în prezent. Gross s-a interesat în special de criticii, recenzenții și redactorii care au devenit celebri în secolul al XIX-lea prin încercarea lor de a aduce arta și literatura sub tutela judecății critice. În principiu, vocația de critic sau de recenzent a apărut în același timp cu ascensiunea literaturii ca bun de consum pentru publicul larg, ca metodă de divertisment și de instruire a acestuia.

„Omul de litere”, după cum îl înțelege Gross, este individul care trăiește scriind și reușește să-și câștige existența din asta – adică un publicist profesionist, cu interese literare. Deși preocupat mai ales de jurnaliștii și criticii Epocii Victoriene, Gross nu ignoră totuși scriitorii consacrați precum Carlyle, Mill și Matthew Arnold. Toți cei descriși de el – atât personalitățile majore, cât și cele mai puțin cunoscute – au fost oameni de litere (bărbați și, ocazional, femei) asociați cu cele mai importante ziare și reviste literare ale perioadei: *The Edinburgh Review*, *The London Magazine*, *Blackwood's*, *The Spectator* etc. Principalele lor interese – reflectându-le pe cele ale publicului – erau literatura și poezia, alături de domeniile conexe precum istoria și filozofia. Pe atunci, politica nu se afirma încă drept preocuparea obsesivă care a devenit ulterior. Literații Epocii Victoriene reprezentau opusul specialiștilor și al pedanților:

oamenii pe care-i portretizează Gross puteau la fel de bine să evalueze un roman, un poem sau o scriere istorică.

Carlyle credea că literatura reprezintă o formă modernă de exprimare a impulsului religios – viziune aprobată de mulți contemporani ai săi, dar respinsă în mod categoric de Gross. El a mers atât de departe încât a susținut în prelegerile sale, *On Heroes, Hero-Worship, and The Heroic in History*², că omul de litere este „cea mai importantă figură a modernității”, plasându-l alături de preoții, profeții și poeții vremurilor trecute. Desigur, se referea mai degrabă la scriitorul creativ, de beletristică, decât la redactorii și criticii profesioniști pe care îi are în vedere studiul lui Gross. Acesta din urmă analizează în mod ingenios ideea lui Carlyle, precizând implicațiile sale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și arătând cu mult umor cum, în cele din urmă, ea a condus la introducerea studiilor literare în programa universitară – bineînțeles, nu fără toate controversile aferente cu privire la definiția disciplinei și la cine era calificat să o predea. În sfârșit, când universitarii au preluat controlul, cei care mai dețineau opinii atât de exaltate despre literatură precum Carlyle se îpuținaseră considerabil, formând o minoritate insignifiantă.

Dezintegrarea culturii literare a secolului al XIX-lea a fost însoțită de dispariția treptată, odată cu începutul secolului XX, a omului de litere însuși. Într-un timp foarte scurt, literatul și-a pierdut statutul, ajungând să fie luat de ceilalți drept un diletant, un amator, o specie pe cale de dispariție sau chiar un țicnit. Termenul în sine a căpătat o conotație negativă, fiind asociat în cele din urmă cu imaginea unui cărturar bătrân și oarecum excentric. Pe nesimțite, societatea modernă a început să-și dezvolte proprii înlocuitori pentru tot mai rarii oameni ai literelor. „În locul literaților”, scrie Gross, „au apărut experții din mediul universitar, comentatorii din presă și funcționarii culturali”. Ulterior, el se întreabă pe bună dreptate dacă această schimbare a reprezentat mai degrabă un câștig sau o pierdere pentru societate. Ei bine, trecerea celor aproape patru decenii de la publicarea cărții sale nu a reușit decât să ne adâncească confuzia.

Cu toate acestea, privind în urmă, pare destul de limpede că omul de litere, oricum l-am defini, nu a fost dat la o parte de către universitari sau experți, ci mai degrabă de către acel fenomen curios al secolului al XX-lea – intelectualul. Termenul în sine datează aproximativ din aceeași perioadă, fiind inventat în 1898 pentru a descrie ansamblul de scriitori și profesori care i-au luat apărarea lui Alfred Dreyfus. Așadar, cuvântul are

mai curând o aură politică decât una literară, fiind asociat cu protestele și dizidența și, mai mult decât atât, cu stânga politică. Acestea au fost și sunt în continuare trăsăturile specifice intelectualului fiind, cel mai probabil, cele care ne ajută să-l diferențiem de literatul pe care l-a înlocuit. S-ar putea spune, în spiritul lui Carlyle, că intelectualul este cea mai importantă figură a modernității, fiindcă lui îi revine sarcina de a interpreta semnificația diverselor evenimente politice pentru publicul democratic din ce în ce mai numeros, dobândind astfel puterea de a le influența parcursul. Cantitatea uriașă de cărți și articole care s-au scris în ultimii ani în încercarea de a defini și înțelege rolul intelectualului ar putea servi drept dovadă pentru sprijinirea unei astfel de afirmații. Totuși, o oarecare teamă plutește în aer, căci, în noul secol caracterizat de declinul vechii doctrine (marxismul), influența intelectualului în societățile moderne pare să apună. Este probabil sau măcar posibil ca intelectualul să-i urmeze omului de litere?

Aceasta este întrebarea pe care Stefan Collini, profesor de istorie intelectuală la Universitatea Cambridge, o explorează în fascinantul său volum, *Absent Minds: Intellectuals in Britain*³. Cartea este ieșită din comun, deoarece nu abordează ce au avut de spus intelectualii despre problemele majore ale timpurilor lor, ci ideile acestora cu privire la ei înșiși și la vocația intelectuală. Titlul provine de la întrebarea adresată de Anthony Hartley în 1963: „Există un asemenea lucru precum intelectualul englez?”. Întrebarea ar putea părea cel puțin ciudată pentru americani, căci aceștia s-au obișnuit ca, în chestiuni de gust și judecată, să-și îndrepte privirea plină de admirație către englezi pentru a primi îndrumare. Totuși, după cum arată Collini, în rândul intelectualilor britanici a existat dintotdeauna un puternic sentiment de neîncredere cu privire la capacitatea culturii lor mult prea pragmatice și autosuficiente de a da naștere unor intelectuali autentici precum cei pe care îi găsim, să zicem, în Franța. Excelenta lucrare a lui Collini urmărește să demonstreze nu numai că „teza absenței sau inexistenței” este greșită, ci și că intelectualul este un personaj important al lumii britanice de mai bine de un secol. În general, el susține că intelectualii au rămas în continuare niște figuri relevante, chiar și în societatea contemporană, opunându-se ideilor că aceștia ar fi prea specializați, pierzând astfel contactul cu principalele probleme ale vieții moderne, sau, dimpotrivă, că și-ar fi trădat vocația, urmărind puterea, influența și celebritatea.

Multe dintre concepțiile eronate și așteptările contradictorii în privința intelectualilor provin chiar de la originea termenului (cazul Dreyfus, vezi mai sus). Cu toate acestea, termenul propriu-zis nu a apărut pentru prima

dată în mijlocul acestei controversă. Coleridge folosisese la începutul secolului al XIX-lea conceptul de „intelighenție⁴” pentru a se referi la învățații națiunii sale, însă Collini susține că acesta l-ar fi utilizat mai degrabă pentru a face trimitere la liderii spirituali din rândul scriitorilor și al poezilor, decât pentru a denumi o categorie influentă politic. În plus, cuvântul „intelectual” (*intellectuel*) începuse să apară ocazional în limba franceză încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, având de obicei o conotație negativă, referindu-se la oamenii educați care nu aveau simț practic. Cu toate acestea, nu există nicio îndoială cu privire la faptul că afacerea Dreyfus a fost cea care a consacrat semnificația termenului.

La o zi după ce Emile Zola și-a publicat scrisoarea deschisă *J'Accuse*, în care învinuia autoritățile militare de punerea sub acuzare pe nedrept a căpitanului Dreyfus, un ziar radical din Paris, protestând din același motiv, a publicat la rândul său o petiție semnată de 1200 de scriitori, profesori și studenți, grupați în funcție de realizările lor academice și profesionale. Georges Clemenceau, membru al Partidului Radical⁵ și redactor al ziarului în care fusese publicată scrisoarea lui Zola, a scris la scurt timp despre acest eveniment, numindu-l „protestul intelectualilor”. Termenul a rămas astfel să denumească universitarii și scriitorii care se implică în viața politică. Noutatea protestului iscat în jurul lui Dreyfus a constatat în faptul că semnatarii petiției se foloseau de realizările lor profesionale pentru a sugera că opiniile acestora ar trebui să cântărească mai mult decât altele într-un context politic. Gestul lor a stârnit imediat un contraatac din partea conservatorilor, care au asociat termenul de „intelectual” cu dezordinea, trădarea și gândirea abstractă. Modul în care s-a desfășurat afacerea Dreyfus a stabilit un model pentru înțelegerea conflictelor și controverselor ulterioare. În acest sens, scrie Collini, „cazul Dreyfus a perpetuat o paradigmă cu privire la autoritatea intelectualilor în politică”. Această paradigmă, susține el, este cea care i-a determinat pe intelectualii din Marea Britanie și din alte părți ale lumii să creadă în mod fals că nu au statutul, influența sau chiar autenticitatea intelectualilor din Franța.

Collini folosește termenul de „intelectual” cu trei sensuri diferite. În primul rând, dintr-o perspectivă sociologică, prin „intelectual” este desemnat membrul unei bresle de profesori, învățători, scriitori, jurnaliști, funcționari publici și altele asemenea. Această definiție este echivalentul conceptului de „intelighenție” sau de „nouă clasă” – o clasă care a început să existe odată cu apariția societăților moderne și care se ocupă de promovarea intereselor comune. În al doilea rând, într-o notă ceva

mai subiectivă, termenul este folosit pentru a descrie persoanele interesate de lectură, idei și dezbateri intelectuale. În sfârșit, cel de-al treilea sens atribuit cuvântului face trimitere la persoanele care au dobândit autoritate intelectuală pe baza realizărilor lor profesionale și care încearcă să se folosească de aceasta pentru a persuadea publicul larg cu privire la diferite teme care le depășesc specializările. Ultimul sens este cel folosit în general de autor – și cel care li se potrivește cel mai bine protestatarilor implicați în afacerea Dreyfus. Până acum, însă, această ultimă definiție a iscat nesfârșite controverse printre intelectuali cu privire la modul în care ar trebui utilizată o astfel de autoritate și scopurile în slujba cărora ar trebui pusă.

Acest lucru a fost evident în primul mare atac la adresa intelectualilor venit, surprinzător, tot din partea unui intelectual – clasicul *La Trahison des Clercs* (1927)⁶, al lui Julien Benda, tradus mai târziu în engleză ca *The Betrayal of the Intellectuals* (n. trad. „Trădarea intelectualilor”). Dintre toate lucrările care au tratat condiția intelectualului, lucrarea lui Benda a fost cea mai influentă, deși conceptul său de *clerc* s-a tradus imperfect în engleză prin „intelectual”⁷. Benda a susținut că, de-a lungul istoriei omenirii, a existat o clasă de oameni pe care el i-a denumit *clercs*, a căror principală îndatorire era aceea de a se angaja în cugetări abstracte despre justiție, bine și rău și despre binele comun. Împărăția lor nu era din această lume, activitățile practice, inclusiv politica și guvernarea, fiind apanajul laicilor. Vocația acestor oameni de cultură era aceea de a promova în fața regilor și a laicilor un ideal de dreptate care nu trebuia abandonat. Însă, în ultimii cincizeci de ani⁸, afirma Benda, aceștia și-au trădat vocația devenind purtătorii de cuvânt ai pasiunilor naționale și de clasă, contribuind astfel la producerea dezastrelor Primului Război Mondial și revoluției bolșevice. În consecință, scria el, epoca modernă se caracterizează prin „agregarea și administrarea pasiunilor de către intelectuali”.

Cu toate acestea, după cum observă Collini, etericul *clerc* al lui Benda fusese de mult depășit de ascensiunea intelectualului, a cărui identitate se afla încă de la început în strânsă legătură cu militantismul politic. Totuși, aceasta este doar o altă modalitate – o modalitate conceptuală – de a demonstra punctul de vedere al lui Benda. T. S. Eliot, care a publicat două recenzii la *La Trahison des Clercs*, a avut îndoieli serioase în privința tezei ei, scriind că este „un strigăt de disperare, deoarece îndeamnă spre lăsarea destinului lumii în seama acelor care nu au niciun interes pentru idei”. Benda a readus astfel în atenție una dintre dezbaterile continue cu privire la îndatoririle intelectualilor – dacă

aceștia ar trebui să se retragă din lume sau să intervină pentru a o influența și modela.

Absent Minds conține capitole pătrunzătoare despre multe dintre cele mai importante figuri intelectuale ale secolului XX – acordându-le o atenție deosebită lui Eliot și Orwell – alături de capitole frumoase despre intelectualii din America și Franța – ultimul reluând disputele dintre Sartre și Aron cu privire la rolul intelectualului. Collini este surprinzător de aspru cu Orwell, susținând că acesta s-a făcut vinovat de „cea mai dezagreabilă și mai puțin scuzabilă dintre contradicții: antiintelectualismul intelectualului”. Vorbele lui nu sunt lipsite de adevăr, căci Orwell putea fi neîndurător în atacurile sale la adresa a ceea ce numea „intelectualitatea de stânga” sau, alternativ, „stânga papă-lapte”. Cu toate acestea, aici se simte că autorul și-a pierdut simțul proporțiilor, dând mai multă greutate comentariilor lui Orwell despre intelectuali, decât scrierilor sale remarcabile despre tiranie și totalitarism. Citind acest capitol, este dificil să nu simți simpatie pentru Orwell, care și-a ajustat opiniile timpurii de stânga în lumina experienței personale pentru a deveni, până la moarte, un apărător fără egal al libertății și democrației.

Singurul punct slab al cărții *Absent Minds* este acela că autorul abordează subiectul dintr-o perspectivă de stânga, asumând astfel că un intelectual adevărat ar trebui să adopte o poziție progresistă în materie de politică. În carte apar afirmații exagerate doar atunci când autorul este obligat să spună ceva despre guvernul Thatcher. Cu excepția unui capitol impresionant dedicat lui Eliot, Collini rareori prezintă idei conservatoare sau despre piața liberă. Hayek, care a scris pe larg despre intelectuali și a cărui carte *Drumul către servitute* a fost una dintre cele mai influente ale secolului, este menționat doar o singură dată în trecere. Poate că prin acest gest Collini recunoaște în mod subtil că există o tensiune între ideile conservatoare și militantismul pe care și l-au asumat intelectualii. Într-adevăr, Eliot a disprețuit să fie numit intelectual, preferând în schimb titlul mai demn de om de litere. Este adevărat, de asemenea, că sensibilitatea religioasă a conservatorilor se află în contradicție cu afinitățile seculare și activiste ale majorității intelectualilor. Astfel, conservatorii sunt mult mai predispuși să-i critice pe intelectuali decât să se angajeze într-o discuție onestă cu privire la rolul acestora în societate.

Collini nu are prea multă răbdare cu cei care sunt convinși că intelectualul este pe cale de dispariție din cauza declinului „marilor

narațiuni” ale socialismului și comunismului, din cauza pătrunderii constante a mass-mediei în lumea ideilor și a vieții intelectuale sau din cauza tentației intelectualilor de a se retrage în lumea specializată a universităților. Dispariția iminentă a intelectualului, spune el, este de ceva vreme o temă recurentă a dezbaterilor. În plus, multe dintre aceste tentații așa-zis moderne sunt, de fapt, mai vechi decât ne închipuim, iar până acum li s-a rezistat cu un oarecare succes. Și până la urmă, orice savant sau intelectual are încă dreptul de a spune „nu” situațiilor care îl distrag de la adevărata sa vocație. După Collini, există chiar posibilitatea ca intelectualii să înceapă să folosească mijloacele de comunicare pentru a ajunge la un public mai larg – așa cum, în anii '50, *BBC Third Programme* a ajutat la popularizarea discursului intelectual.

Totuși, admite el, este adevărat că atât intelectualii, cât și oamenii care formează publicul larg au așteptări contradictorii cu privire la ceea ce ar presupune o vocație intelectuală:

„Vrem ca intelectualii noștri să fie implicați în viața cetății, nu retrași precum pustnicii, dar, totodată, vrem și ca aceștia să nu fie atinși de vulgaritatea cotidiană. Vrem să-i vedem obținând distincții academice, însă nu-i vrem simpli specialiști într-un domeniu restrâns. Ne dorim ca ei să vorbească, dar nu ne dorim să fie doar gura de ei.”

Observând aceste inconsecvențe, Collini a intuit că în ele s-ar putea ascunde o puternică speranță că „demersurile intelectuale și cele creativ-estetice ne-ar putea totuși oferi indicii despre cum ar trebui să trăim”. După el, această speranță sau, mai bine spus, dorință colectivă, este cea care a justificat de-a lungul timpului și care încă justifică necesitatea intelectualului în societate, predicțiile despre moartea lui fiind deci cu mult exagerate.

În cartea sa remarcabilă, Collini aduce argumente foarte solide în favoarea continuității și adaptabilității intelectualului în lumea modernă. Cu toate acestea, oricât de minuțios ar fi, el nu abordează unele dintre întrebările cele mai relevante ridicate pe parcursul acestui eseu. De ce intelectualul i-a luat locul omului de litere ca personaj principal al lumii ideilor? De ce Eliot și alți conservatori au respins acest termen? De ce, după un secol întreg, intelectualul este încă asociat cu stânga politică?

Atât Gross, în *The Rise and Fall of the Man of Letters*, cât și Collini, în

Absent Minds, își tratează subiecții – omul de litere, respectiv intelectualul – mai degrabă ca pe niște tipuri vocaționale sau funcționale, care îndeplinesc anumite roluri semnificative în societate, decât ca pe niște reprezentanți ai unor idei specifice. Cu siguranță, o varietate aproape infinită de opinii s-a regăsit mereu și în cercurile oamenilor de litere, și în cele ale intelectualilor. Însă, în ceea ce îi privește pe literați, ar fi corect să amintim că aceștia au fost asociați de-a lungul timpului cu educația clasică.

Astfel, omul de litere nu a luat naștere în secolul al XIX-lea, odată cu apariția criticului și a recenzentului, ci mult mai devreme, probabil odată cu redescoperirea textelor antice grecești și romane. Gânditorii antici, pe măsură ce operele le-au fost reproduse de tipografii și distribuite pe scară largă în universitățile și mănăstirile din Europa, au oferit laicilor un vast domeniu de studiu moral și filozofic, independent de teologie și de textele sacre. Aceste opere au constituit baza pentru o educație laică și pentru dezvoltarea unei perspective seculare, deși mulți dintre gânditorii care au trăit între Renaștere și Iluminism nu au avut dificultăți în a împăca filozofia antică cu doctrina creștină. Alții, însă, au văzut în antici o alternativă puternică la creștinism și chiar un instrument pentru a-l ataca. Este cazul iluminiștilor precum Hume, Gibbon și al francezilor *philosophes*⁹. În această perioadă, apanajul oamenilor educați – al oamenilor de litere – era cunoașterea limbilor și operelor clasice. Literatul în ipostaza de clasicist și-a atins apogeul la finalul secolului al XVIII-lea, când mulți dintre cei mai de seamă scriitori și oameni de stat din Europa și America, inclusiv figurile centrale ale Iluminismului, puteau conversa cu ușurință despre istoria greacă și romană și despre marii gânditori ai Antichității. Însă această tradiție a început să intre în declin în secolul al XIX-lea, pe măsură ce și-a pierdut prospețimea inițială și racordarea la lumea largă și pe măsură ce alte moduri de gândire concurente s-au impus. Aceste ultime tendințe au fost cel mai probabil legate într-un fel de decăderea și, în cele din urmă, sfârșitul omului de litere.

Julien Benda, în *La Trahison des Clercs*, considera că dezastrelor din timpul său se datorau ascensiunii gândirii naționaliste germane din secolul al XIX-lea. Triumful ideilor germane, scria el, a condus la „falimentul elenismului” – adică la declinul tradiției educației clasice care fusese atât de influentă în secolele trecute. Hayek, în *Drumul către servitute*, a susținut ceva foarte asemănător atunci când a subliniat că idealurile de libertate prevalente în rândul gânditorilor din 1800 au fost treptat înlocuite pe parcursul secolului al XIX-lea cu istoricismul german care a

luat naștere odată cu Hegel și Marx. Până la izbucnirea Primului Război Mondial, afirma Hayek, majoritatea intelectualilor fuseseră deja convertiți la o versiune sau alta de socialism. Prin aceste afirmații, Benda și Hayek nu au vrut să spună că majoritatea intelectualilor din acele timpuri erau marxiști sau hegelieni, ci mai degrabă că aceștia acceptau principala prezumție a historicismului, conform căreia istoria se îndreaptă către o destinație grandioasă, într-un sens care poate fi identificat. Pentru intelectualii de stânga și pentru cei progresiști, acest lucru însemna că istoria are o direcție seculară și egalitară și că ea va culmina în mod inevitabil fie în socialism, fie într-o versiune de stat democratic asistențial. Rolul intelectualului atunci, luând în considerare asumțiile historicismului, ar fi fost acela de a asista mișcarea istoriei de-a lungul acestei căi generale. Dacă ar fi să-i credem pe Benda și Hayek, intelectualul a evoluat în secolul al XX-lea în paralel cu historicismul.

Collini crede cu tărie nu numai faptul că intelectualii vor supraviețui, ci și că ei vor prospera, fiindcă activitatea lor răspunde unei nevoi profund umane de „îndrumare către o viață bună”. Și totuși, exact acest gen de îndrumare nu poate fi oferit de intelectuali în măsura în care ei se preocupă cu mersul istoriei universale, organizarea social-economică a lumii și promovarea ideilor progresiste. Întrebarea „Cum ar trebui să trăim?” își are, de fapt, originea în gândirea filozofilor greci din Antichitate, ajungând ulterior să fie încorporată în tradiția educației clasice. Prin urmare, foștii oameni de litere erau mult mai capabili să abordeze o astfel de întrebare decât intelectualii progresiști ai timpurilor moderne sau universitarii noștri ultraspecializați, pierduți pe tărâmurile ideilor abstracte.

În postfața ediției din 1991 a cărții *The Rise and Fall of the Man of Letters*, Gross a recunoscut că afirmațiile sale cu privire la „declinul omului de litere” au fost ușor exagerate. Omul de litere, scria el, este încă printre noi și s-ar putea ca prezența lui să fie mai necesară ca oricând. Gross, precum mulți alții, a regretat formalizarea criticii literare și preluarea ei de către mediul academic, însă nici el, nici oricine altcineva din generațiile anterioare nu ar fi putut prezice direcțiile nefaste pe care avea să le urmeze critica academică în cele din urmă. Influența covârșitoare a teoriei critice în universități a reușit să răstoarne raportul de forțe dintre teorie și literatură, stabilind primatul teoriei. Și dacă acest lucru nu era suficient de îngrijorător, situația se înrăutățește, căci, scrie Gross, „o bună parte din teoria critică nu este dedicată înțelegerii fenomenului literar, ci subminării literaturii și depozării acesteia de autonomie”. Răspunsul la teoreticienii academici,

susține Gross, și antidotul la pretențiile lor de a pune teoria deasupra literaturii, poate veni doar din partea omului de litere, al cărui angajament față de idealul literaturii ca formă de „cunoaștere comună” a rămas la fel de valoros astăzi ca în secolele trecute. Într-adevăr, s-ar putea spune că, datorită golului creat de către universitarii ermetici, cei ce sunt astăzi dispuși să apere idealurile tradiționale ale științelor umaniste pot avea o mai mare priză la public decât au avut în mai bine de un secol.

În urmă cu câțiva ani, Francis Fukuyama a publicat un articol de o importanță majoră, intitulat „The End of History?¹⁰”, în care susținea că, după căderea socialismului și comunismului, democrația liberală a rămas singura formă de organizare social-politică care poate fi universal acceptată din punct de vedere rațional. De aici, el a tras concluzia că lunga istorie a conflictelor legate de superioritatea unor forme de guvernământ în detrimentul altora a luat sfârșit, democrația liberală reprezentând „punctul final al evoluției ideologice a omenirii”. Acest lucru a însemnat, la rândul său, că istoria – definită ca o continuă confruntare a formelor de guvernământ – a luat și ea sfârșit. Fukuyama a răsturnat în mod inteligent analiza avansată de Marx, conform căreia sfârșitul istoriei universale va avea loc atunci când comunismul va înlocui liberalismul burghez și va da naștere unei societăți fără clase. El l-a întors pe Marx cu susul în jos, susținând că triumful capitalismului a condus la sfârșitul istoriei.

În prezent, odată cu ascensiunea islamismului, a devenit evident faptul că Fukuyama a exagerat și că disputele dintre civilizații cu privire la superioritatea anumitor religii și forme de guvernământ vor continua la nesfârșit. Eșecul comunismului, precum și pierderea încrederii cetățenilor în statul bunăstării, au condus, de fapt, la discreditarea ideii că istoria urmează cu necesitate o direcție a progresului. În consecință, articolul lui Fukuyama ar fi trebuit mai degrabă să se numească „Sfârșitul istoricismului”, fiindcă ceea ce se sugera în el era teza că marile narațiuni ale socialismului și liberalismului fuseseră infirmate de niște evenimente pe care niciun intelectual nu le-ar fi putut prezice. Iar dacă această idee fundamentală a ieșit din joc, nu este greșit să ne întrebăm cât timp îi mai rămâne intelectualului.

Imagine: Jean-Louis Ernest Meissonier – „Young Man Writing” (1852); Sursa: Flickr

NOTE

1. *Ascensiunea și decăderea omului de litere* †
2. *Eroii. Cultul eroilor și eroicul în istorie* †
3. *Minți absente. Intelectualii din Marea Britanie* †
4. Termenul folosit în textul original este „clerisy”, având sensul de „colectiv de oameni educați”. Pentru mai multe detalii, consultați <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/clerisy> sau <https://www.merriam-webster.com/dictionary/clerisy>. †
5. Pentru mai multe detalii, accesați: [https://en.wikipedia.org/wiki/Radical_Party_\(France\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Radical_Party_(France)). †
6. *Trădarea cărturarilor* †
7. În română, *clerc* a fost tradus prin „cărturar”, apropiindu-se mai mult de sensul inițial din franceză. †
8. Ultimii 50 de ani de dinaintea apariției volumului *La Trahison des Clercs* (1927). †
9. Intelectuali francezi din secolul al XVIII-lea. Deși *philosophes* (fr.) s-ar traduce prin „filozofi”, majoritatea dintre aceștia nu erau filozofi, ci literați, istorici, oameni de știință, politicieni, economiști etc. Pentru mai multe detalii, accesați: <https://en.wikipedia.org/wiki/Philosophes>. †
10. „Sfârșitul istoriei?” †

Acest articol a fost tradus cu acordul publicației *The New Criterion*.